

SLABIKÁŘ

NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

V PRÁCI S MLÁDEŽÍ

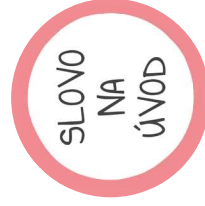
Tomáš Pešek, Tíbor Škrabský,
Monika Novosádová, Jolana Dočkalová

SLABIKÁŘ NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

v práci s mládeží

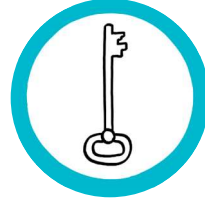
Tomáš Pešek, Tíbor Škrabský,
Monika Novosádová, Jolana Dočkalová

OBSAH

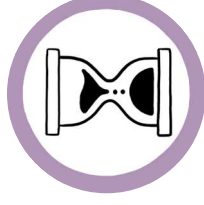
SLOVO NA ÚVOD

6

ÚVOD DO NEFORMÁLNÍHO
VZDĚLÁVÁNÍ
V PRÁCI S MLÁDEŽÍ

10

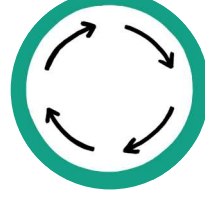
HISTORIE NEFORMÁLNÍHO
VZDĚLÁVÁNÍ

17

JAK SE UČÍME

28

STYL UČENÍ

42

**VZDĚLÁVACÍ AKTIVITA
KROK ZA KROKEM**

53

**METODY A TECHNIKY
NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ**

94

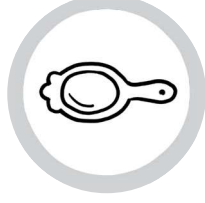
KOMPETENCE

65

REFLEXE

109

SITUAČNÍ ANALÝZA

71

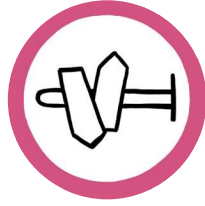
HODNOCENÍ

119

**STANOVOVÁNÍ
VZDĚLÁVACÍCH CÍLŮ**

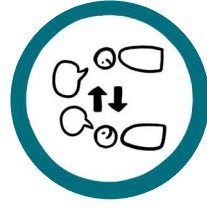
82

SKUPINOVÁ DYNAMIKA

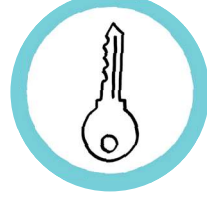
134

KOMUNIKACE S ÚČASTNÍKY

147

KLÍČ KE CVIČENÍM

183

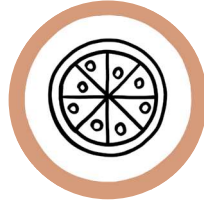
ROZVOJOVÁ ZPĚTNÁ VAZBA

160

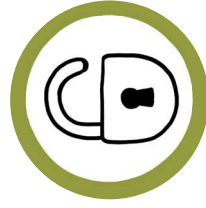
O AUTORECH A ORGANIZACÍCH

189

KOMPETENCE PRACOVNÍKA S MLÁDEŽÍ

171

POHLED DO BUDOUCNOSTI

178

SLOVO NA ÚVOD

Proč vznikla tato publikace?

Slabikář je sumářem naší dvacetileté lektorské práce v oblasti neformálního vzdělávání v práci s mládeží. Je naším metodickým příspěvkem pro všechny, kdo chtějí vědomě a cíleně rozvíjet kompetence mladých lidí a hledají inspiraci, jak to dělat co nejlépe. Během těchto let nám prošlo rukama mnoho pracovníků s mládeží a školitelů, kteří často žádali o to, aby byli na jednom místě a v ucelené podobě podklady ke všem důležitým tématům, která jsme během školení otevírali. A protože na českém ani slovenském trhu podobný materiál neexistuje, vznikla tato publikace. Pojmenovali jsme ji Slabikář, protože vysvětluje tematiku krok za krokem, jako když jsme se učili číst a psát.

Nemáme ambici popisovat celé spektrum přístupů, které se vejdou do pojmu neformální vzdělávání. Zaměřujeme se na jeden z nich, který nazýváme neformální vzdělávání v práci s mládeží. Je to koncept, který se do České a Slovenské republiky dostal koncem dvacátého století s programem Evropské unie Mládež pro Evropu a jeho následníků, programů Mládež, Mládež v akci a Erasmus+ mládež. O jeho rozvoj se zasloužily národní agentury, které tyto programy koordinovaly a v nichž jsme pracovali. Je to přístup, který najdete ve všech evropských zemích a v mnohých mezinárodních projektech, které se zaměřují na rozvoj mladých lidí.

Zároveň jsme si během těch let ověřili, že tento přístup k neformálnímu vzdělávání funguje. Dá se použít při práci s jakýmkoliv tématem – od rozvíjení všeobecných kompetencí, k nimž patří například efektivní komunikace nebo práce v týmu, až po specifické oblasti, jako je třeba příprava na pracovní pohovor nebo snižování odpadu, který vytváříme.

Tento přístup jsme si ověřili i v rámci celonárodních programů – na Slovensku to byl projekt KomPrax podpořený Evropským sociálním fondem, do něhož jsme byli zapojeni a který zasáhl více než dvě stě školitelů, více než dva tisíce pracovníků s mládeží a okolo osmi tisíc mladých lidí ve věku 15–17 let. Dopad neformálního vzdělávání pozorujeme i u účastníků našeho dlouhodobého česko-slovenského školení Marker CS a můžeme potvrdit, že stejně efektivní může být i neformální vzdělávání v rámci krátkého workshopu.

Co ve Slabikáři (ne)najdete?

Naši ambicí nebylo sepsat teoretická skripta. Chceme se hlavně podělit o to, co a jak se nám v praxi osvědčilo. Proto najdete ve většině kapitol i tipy a triky či konkrétní cvičení. Zároveň jsme při některých tématech

narazili na to, že širší kontext by mohl být pro čtenáře užitečný. Proto Slabikář obsahuje i několik kapitol, které jsou trochu teoretičtější. Zájemci o hlubší znalosti díky tomu najdou informace na jednom místě, ostatní mají možnost tyto části přeskóčit a vrátit se k nim, až je budou potřebovat. V prvních dvou kapitolách se věnujeme tomu, co je podstatou neformálního vzdělávání v práci s mládeží, jak vzniklo a jak se vyvíjelo. V třetí a čtvrté kapitole se zamyslíme nad tím, jak se lidé učí. Další kapitoly pak už sledují logiku stavby vzdělávací aktivity od situační analýzy přes záměry, cíle, výběr témat, metod a technik až po hodnocení. Vzhledem k tomu, že práce s mládeží se převážně odehrává ve skupinách a týmech, najdete ve Slabikáři i kapitoly o skupinové dynamice, komunikaci a práci s rozvojovou zpětnou vazbou. A na závěr jsme se zaměřili na pracovníky s mládeží a také na krátký pohled do budoucnosti vzdělávání, kam práce s mládeží neodmyslitelně patří.

Komu je Slabikář určen?

Není důležité, jestli se mladým lidem věnujete na dobrovolné, nebo profesionální bázi, zda pořádáte pravidelné schůzky, workshopy na školách, víkendová školení nebo letní tábory, ani kolik máte zkušeností. Pokud chcete záměrně a efektivně rozvíjet kompetence mladých lidí, aby byli ve svém životě úspěšní, jste tu správně. Naši primární cílovou skupinou jsou lidé, kteří pracují s mládeží ve věku 13–30 let, na školních i mimoškolních akcích, jako učitelé základních a středních škol, lektory nebo sociální pracovníky. Ti všichni si naši něco podnětného pro svoje aktivity a doufáme, že ani vy nebudete výjimkou.

Jak Slabikář číst?

Nemusíte Slabikář číst celý od začátku do konce. Můžete začít od kapitoly Vzdělávací aktivita krok za krokem a pak se rozhodnout, které další téma vás zajímá nejvíc. Nebo můžete začít od toho, jak se lidé učí. Případně si můžete rovnou přečíst jen tu část, která je pro vás aktuální, a k dalším kapitolám se vrátit až po čase. To už necháme na vás.

SLOVNÍČEK POJMŮ

Vzhledem k tomu, že je realita práce s mládeží v České a Slovenské republice velmi různorodá, je možné, že se liší i porozumění výrazům, které se týkají neformálního vzdělávání v práci s mládeží. Abychom si vzájemně lépe rozuměli, vytvořili jsme slovníček pojmů, v němž pro účely této publikace vysvětlujeme, jakým způsobem chápeme výrazy použité v textu. Vybráme ty, které v publikaci používáme nejčastěji, mnohé další jsou však vysvětleny v rámci jednotlivých kapitol.

PRÁCE S MLÁDEŽÍ

zahrnuje různorodé aktéry a nejrůznější programy a aktivity pro mladé lidi, např. sociální, kulturní, vzdělávací, environmentální. Podrobnosti se dočtete v kapitole Úvod do neformálního vzdělávání v práci s mládeží.

VZDĚLÁVACÍ AKTIVITA

je činnost, během které mladí lidé procházejí vědomým procesem učení, které pro ně někdo, například pracovník s mládeží, záměrně připravil. Může mít různé formy, například setkání, tábor, pravidelné schůzky, workshop, kurz nebo školení. Vzdělávací aktivita může trvat hodinu, několik dní nebo i měsíců.

ČÁST VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY

vzdělávací aktivita může být různě časově, logicky nebo tematicky členěna na menší části. V kontextu neformálního vzdělávání se někdy používají i výrazy programové či tematické bloky nebo tematické části.

METODIKA

je program vzdělávací aktivity, v němž jsou jednotlivé části chronologicky seřazené a logicky na sebe navazují. Metodiku můžeme vytvářet pro celou vzdělávací aktivitu najednou nebo samostatně pro její jednotlivé části.

AKTIVITA

základní stavební kámen vzdělávací aktivity. Delší aktivity mohou být totožné s částí vzdělávací aktivity. Aktivitou rozumíme kombinaci metody a techniky, popřípadě metod a technik, která má jasný cíl a je v souladu s aktivitami předchozími a navazujícími. Více se o pojmu aktivita dozvíte v kapitole Metody a techniky neformálního vzdělávání.

PRACOVNÍK S MLÁDEŽÍ

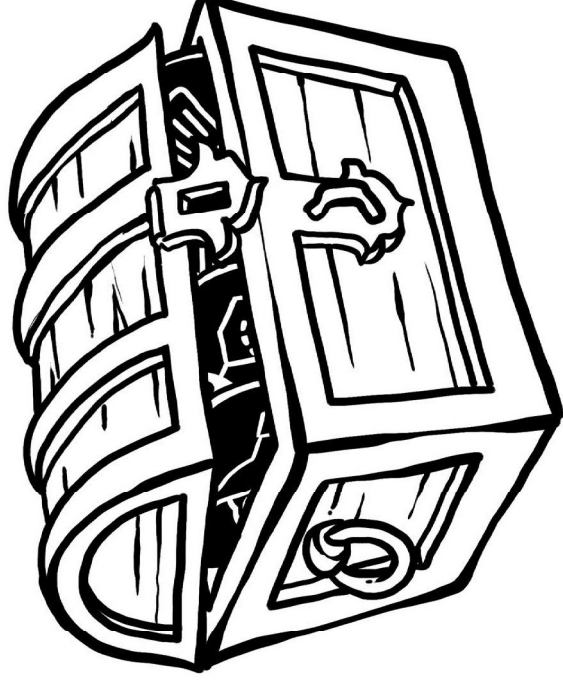
osoba, která realizuje aktivity pro mládež. Může jím být vedoucí, instruktor, animátor, v rámci neformálního vzdělávání také školitel nebo lektor.

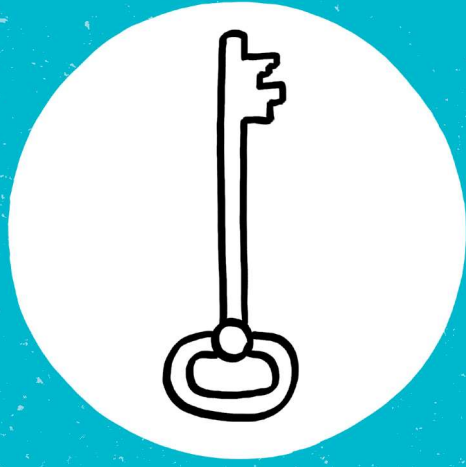
ÚČASTNÍCI

ti, kteří procházejí vzdělávací aktivitou a rozvíjejí si během ní svoje kompetence. V kontextu neformálního vzdělávání v práci s mládeží jsou účastníky nejčastěji mladí lidé ve věku 13–30 let.

KOMPETENCE

nabyté výstupy vzdělávání. Mají tři složky: znalost, dovednost a postoj. Do detailu se jim věnujeme v kapitole Kompetence.

ÚVOD DO NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V PRÁCI S MLÁDEŽÍ

Cílem vzdělávání není zvyšovat množství vědomostí, ale vytvářet pro děti možnosti, kdy mohou vymýšlet a objevovat, vytvářet lidi schopné dělat nové věci.

Jean Piaget

VŠEOBECNÉ INFORMACE – ÚVOD DO TÉMATU

Co je neformální vzdělávání

Podle pojetí Evropské komise i Rady Evropy se vzdělávací systém skládá ze tří navzájem propojených složek – formálního vzdělávání, neformálního vzdělávání a informálního učení (Brander a kol, 2006), kde:

Formální vzdělávání se vztahuje ke strukturovanému vzdělávacímu systému, který zahrnuje všechny školy od základních až po vysoké, včetně specializovaných programů odborného a profesního výcviku. Po danou dobu (většinou v rozmezí od 6 do 15 let) je ze zákona povinné. Po řádném splnění formálního vzdělávání získá absolvent doklad o jeho ukončení, případně také akademický titul.

Neformální vzdělávání se vztahuje ke všem plánovaným programům osobního a sociálního vzdělávání lidí určených k rozvíjení celé řady dovedností a kompetencí mimo rámec formálního vzdělávacího kurikula. Vede k záměrnému získávání zkušeností a zahrnuje v sobě procesy, prostředky i podmínky k dosažení cíle.

Informální učení se vztahuje k průběhu celého života, v němž si každý jednotlivec osvojuje určité postoje, hodnoty, dovednosti a znalosti pod vlivem různých vzdělávacích podnětů ve svém okolí i z každodenní zkušenosti (z domova, ze sousedství, z knihovny, z médií, ze zkušeností nabytých při práci, při hře apod.).

Evropské instituce nemají zájem vyvolávat mezi formálním a neformálním vzděláváním a informálním učením konkurenci. Záměrem je, aby se jednotlivé vzdělávací přístupy vzájemně inspirovaly a doplňovaly tak, aby dohromady tvořily životaschopný a rozvíjející se proces celoživotního učení, který bude motivovat k osobnímu i profesnímu rozvoji každého z nás.

Matoucí může být fakt, že dva z těchto přístupů se nazývají vzdělávání, třetí pak učení. V některých evropských dokumentech je zmiňováno i neformální učení. V čem je tedy rozdíl?

Neformální vzdělávání nebo neformální učení?

Oba tyto termíny se používají. Zatímco Rada Evropy a Evropské fórum mládeže se více zaměřují na neformální vzdělávání, Evropská unie věnuje pozornost neformálnímu učení. Přestože základ mají společný, každý z těchto termínů označuje něco trochu jiného.

Vzdělávání je systém, v němž strukturované a cíleně probíhá učení jednotlivců a skupin za specifických podmínek vytvářených organizátory, na teoretickém a/nebo koncepčním základě s využitím určitých metod a technik.

Učení je individuální proces získávání kompetencí – znalostí, dovedností a postojů.

Proto když mluvíme o neformálním vzdělávání, mluvíme o celém přístupu – jeho konceptu, metodách, organizátorech, teoriích a výstupech. Oproti tomu, když mluvíme o neformálním učení, máme na mysli zvyšování kompetencí jednotlivých účastníků, které probíhá v rámci neformálního vzdělávání a s jeho podporou. I proto je někdy možné se dočíst, že neformální učení může probíhat v nejrůznějších kontextech (v zaměstnání, v kontextu sociální práce apod.), zatímco neformální vzdělávání musí splňovat určité podmínky.

Znaky neformálního vzdělávání

Aktivity neformálního vzdělávání mohou být velmi různorodé. Přesto by taková aktivita měla mít určité znaky. Pojdme začít od definic, které popisují, jak může vypadat neformální vzdělávání a neformální učení.

České ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy definuje na svých webových stránkách neformální vzdělávání takto:

Neformální vzdělávání se uskutečňuje mimo formální vzdělávací systém (formální vzdělávání vede k dosažení určitého stupně vzdělání doloženého certifikátem, např. vysvědčením, diplomem) a nevede k ucelenému školskému vzdělání. Jedná se o organizované výchovně-vzdělávací aktivity mimo rámec zavedeného oficiálního školského systému, které zájemcům nabízejí záměrný rozvoj životních zkušeností, dovedností a postojů, založených na uceleném systému hodnot. Tyto aktivity bývají zpravidla dobrovolné. Organizátory jsou sdružení dětí a mládeže a další nestátní neziskové organizace (NNO), školská zařízení pro zájmové vzdělávání – především střediska volného času, vzdělávací agentury, kluby, kulturní zařízení a další.

(MŠMT ČR, nedatováno)

V rámci evropské konference Bridges for Recognition vysvětlila Lynne Chisholm pojem neformální učení definovaný následujícím způsobem:

Neformální učení je záměrné, ale dobrovolné učení, které probíhá v řadě rozmanitých prostředí a situací, v nichž vyučování, odborná příprava a učení nemusí být nutně jedinou či hlavní oblastí činnosti. Tato prostředí či situace mohou být dočasné nebo se mohou střídát a příslušné činnosti či kurzy mohou vést profesionální facilitátoři učení (např. profesionální instruktoři), ale také dobrovolníci (např. vedoucí skupin mládeže). Aktivita a kurzy jsou naplánované, ale zřídka kdy strukturované jako tradiční vyučovací hodiny nebo předměty.

(Chisholm, 2005)

Obě definice mají některé prvky podobné a v jiných se liší. Podívejme se na neformální vzdělávání jako systém, v němž probíhá neformální učení. Jaké předpoklady by neformální vzdělávání mělo splňovat?

DOBROVOLNOST

rozhodnutí o účasti na neformálním vzdělávání je pouze na straně účastníka. To platí nejen pro účast na aktivitě jako celku. Neformální vzdělávání by mělo umožňovat i různé způsoby zapojení účastníků podle jejich potřeb v průběhu aktivity.

STANOVENÝ ZÁMĚR A CÍLE

aktivita má stanovené konkrétní cíle na základě potřeb účastníků a jejich vstupních zkušeností. Cíle jsou stanoveny pro celou aktivitu i pro její jednotlivé části, aby byla zajištěna návaznost a logická struktura programu.

VĚDOMÉ A HOLISTICKÉ UČENÍ

účastníci si uvědomují, co a jakým způsobem se během aktivity učí. Účastníci sami hodnotí své učení a vedoucí aktivity (školitel, lektor, organizátor, pracovník s mládeží) je v jejich uvědomování podporuje. Zpětnou vazbu jim dává pouze v případě, že o ni účastníci projeví zájem. Účastníci v neformálním vzdělávání rozvíjejí nejen svoje znalosti, ale pracují i na svých dovednostech (schopnostech prakticky využít to, co se naučí), svých postojích a hodnotách. Důležitou součástí je i emocionální stránka učení a uvědomování si toho, co prožíváme.

PARTNERSKÝ VZTAH MEZI ÚČASTNÍKY A ORGANIZÁTORŮ

vedoucí aktivity působí v roli průvodců procesem vzdělávání, podporují účastníky a zjišťují během celého procesu jejich potřeby, aby jim mohli program aktivity přizpůsobit.

OCEŇOVÁNÍ CHYB

chyby jsou vnímány jako příležitost pro další rozvoj, neboť neformální vzdělávání pracuje s přístupem, že chybami se člověk učí.

ROLE SKUPINY

skupina je pro proces učení v neformálním vzdělávání velmi důležitá, neboť účastníci se rozvíjejí nejen na základě vlastních zkušeností, ale využívají i zkušeností, znalostí, dovedností a postojů ostatních, jak vedoucích aktivity, tak dalších účastníků. Zároveň neformální vzdělávání vytváří prostor pro spolupráci ve skupině, a tím otvírá další možnosti učení a seberozvoje.

ODPOVĚDNOST ZA VÝSLEDKY UČENÍ

díky tomu, že si každý účastník může sám stanovit, co se potřebuje naučit (někdy i jakým způsobem), je odpovědnost za výsledek jak na straně vedoucích aktivit, tak na straně účastníků.

Existují ještě další znaky, podle nichž se dá vyhodnotit, zda je možné konkrétní aktivitu považovat za neformální vzdělávání, či nikoliv. Ty jsou však spíše nadstavbou výše uvedených principů. Mezi tyto znaky je možné zahrnout mezigenerační učení, variabilitu prostředí a flexibilitu vzdělávacího procesu, možnost získání osvědčení či certifikátu nebo podporovaný způsob interakce ve skupině. Oblasti, na jejichž základě je možné popsat neformální vzdělávání, popřípadě ho odlišit od vzdělávání formálního nebo jiných přístupů, se stále vyvíjejí. Zde jsme uvedli pouze ty oblasti, které jsou různými aktéry považovány za důležité v současnosti.

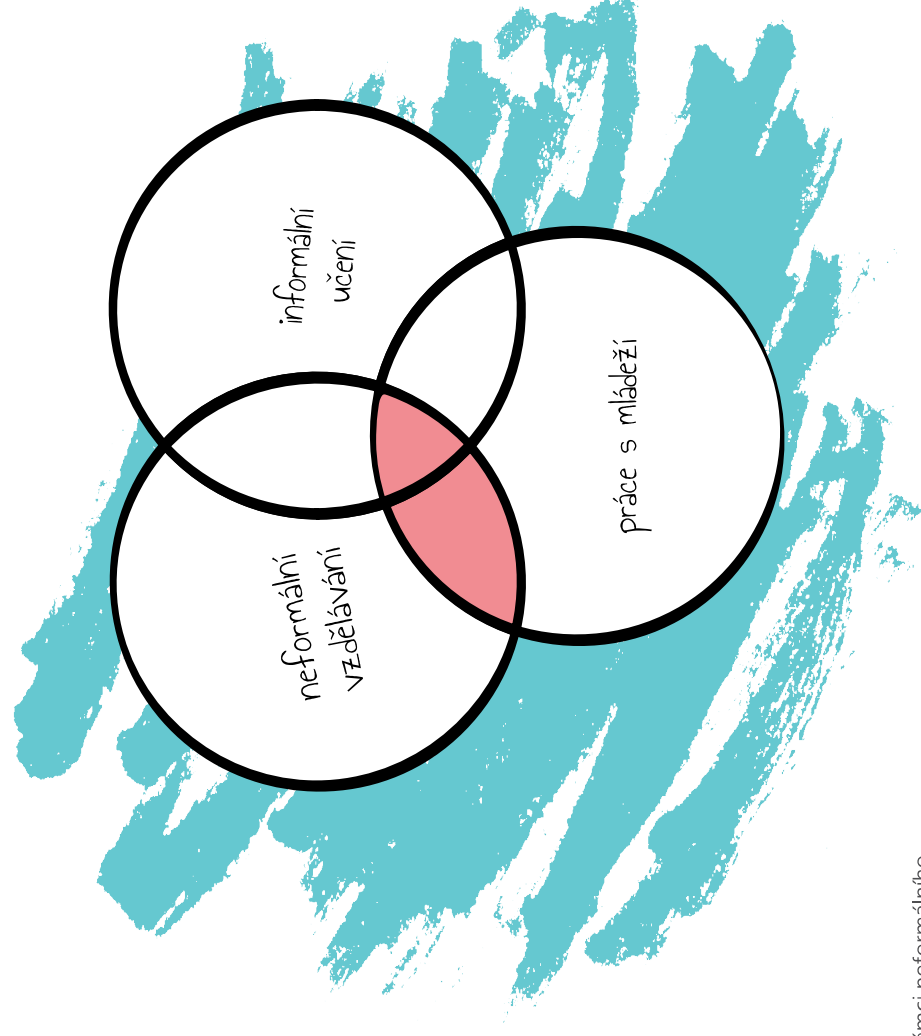
Neformální vzdělávání a práce s mládeží

Výše jsme zmínili, že neformální vzdělávání může probíhat v různých kontextech a může být zaměřené na různé cílové skupiny. Tato publikace se věnuje neformálnímu vzdělávání v práci s mládeží, tedy cílové skupině ve věku 13–30 let. Zároveň ne všechna práce s mládeží je neformálním vzděláváním. Velká část učení, které v práci s mládeží probíhá, může být pouze informální učení, které spontánně nastává i při neorganizovaných aktivitách v bezpečném prostředí. Nejlépe to ukazuje obrázek na vedlejší straně.

K ČEMU NÁM TO JE?

Když připravujeme neformální vzdělávání v práci s mládeží, je třeba si uvědomit, že můžeme pracovat s účastníky, kteří neformální vzdělávání chápou jinak. Za neformální vzdělávání mohou považovat mnohem širší paletu vzdělávacích přístupů a mohou čerpat informace z jiných zdrojů. Do neformálního vzdělávání patří všechno, co nespadá do kategorie formálního vzdělávání a na rozdíl od informálního učení je nějakým způsobem plánované a cílené. Proto je dobré si vysvětlit, že mluvíme pouze o jedné podkategorii neformálního vzdělávání, kterému říkáme neformální vzdělávání v práci s mládeží.

Vymezení neformálního vzdělávání v práci s mládeží v rámci neformálního vzdělávání, informálního učení a práce s mládeží (zdroj: školení MarkerCS)

ZDROJE

BRANDER, Patricia, et al. *KOMPAS: Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*. 1. vyd. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-827-3.

Report Bridges for Recognition [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <http://www.salto-youth.net/tools/bridges/Bridges2005/BridgesForRecognition/>

MŠMT ČR. *Neformální vzdělávání* [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/neformalni-vzdelavani-1>

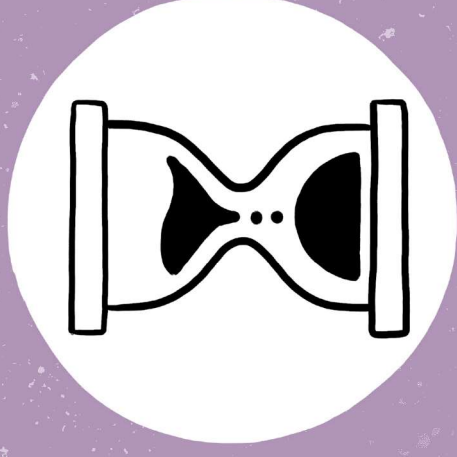
Konference NEformálního Vzdělávání [online]. Praha: Česká národní agentura Mládež, Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2007. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: https://www.naerasmusplus.cz/file/411/sbornik_konev.pdf

NOMIKOU, Maria (ed.). *NFE BOOK: The Impact of Non-formal Education on Young People and Society* [online]. Brusel: AEGEE-Europe, 2011. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: https://issuu.com/aegee-europe/docs/nfe_book

STRAKA, Gerald A. *Informální a implicitní učení*. In: *Zpravodaj Odborné vzdělávání v zahraničí* [online]. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2011, roč.22, č. II, s. 1-4. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <http://www.nuov.cz/uploads/Periodika/ZPRAVODAJ/2011/Zp1105p1la.pdf>

Compendium Non-formal Education [online]. Council of Europe, 2012. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/2012-compendium-non-formal-education/168077c10b>

HISTORIE NEFORMÁLNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Všechno tu už jednou bylo...

Otto František Babler

VŠEOBECNÉ INFORMACE – ÚVOD DO TÉMATU

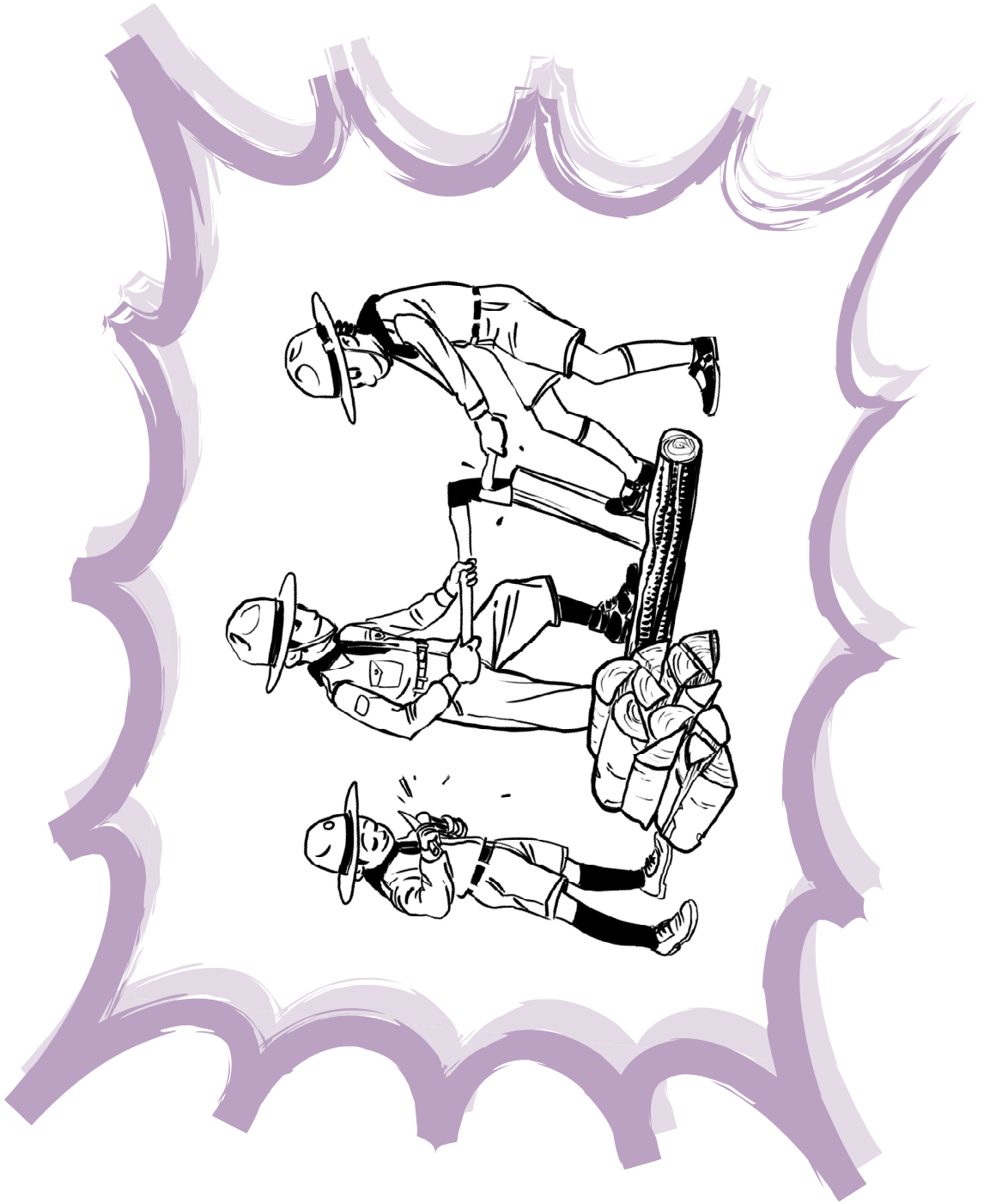
Historie neformálního vzdělávání ve světě

Tématem učení a vzdělávání se lidé zabývají v podstatě od začátku její existence, jen hloubka a koncepčnost myšlenek se s časem trochu mění. Mění se i to, co vzdělávání pro danou společnost znamená. Díky tomu vznikají nové pojmy a způsoby, jak učení podporovat. První faktické použití výrazu neformální vzdělávání se datuje do druhé poloviny 20. století. Tento pojem se začal používat v 60. letech minulého století hlavně ve spojení s rozvojovou pomocí – byl vytvořen západními a mezinárodními organizacemi a institucemi, které poskytovaly humanitární a rozvojovou pomoc, a důvodů bylo několik. Za první se dá považovat neschopnost formálních vzdělávacích systémů v rozvojových zemích rychle se adaptovat na potřeby rozvoje společnosti a ekonomiky. Druhým důvodem byl obsah formálního vzdělávání – ten se zaměřoval na oblasti, které nebyly v praxi vždy přímo využitelné. Převážně byly diktované potřebou kontroly státu nad jednotlivcem.

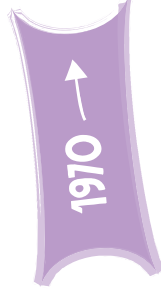
V důsledku toho byly paralelně k systému formálního vzdělávání postupně vytvářeny jiné typy aktivit, které lépe naplňovaly potřeby rozvíjejících se společností – alespoň z pohledu aktérů ze „západního světa“ a později i samotných obyvatel těchto zemí. Určité formy neformálního vzdělávání sloužily (a dodnes slouží) i ke vzdělávání a osvětě o tématech, která byla v těchto společnostech tabu (sexuální výchova, HIV/AIDS, hygiena apod.). Ve stejné době zároveň probíhaly aktivity podporující zlepšení postavení chudých v Latinské Americe, jež reprezentoval např. Paulo Freire se svou pedagogikou utlačovaných, z níž se postupně vyvinul koncept tzv. lidového vzdělávání. I tato hnutí velmi ovlivnila vývoj neformálního vzdělávání.

Diskuse o krizi formálního vzdělávání se netýkala pouze rozvojových a rozvíjejících se zemí, stejná krize byla pocítována i v zemích rozvinutých.

Nezanedbatelným motorem v tomto procesu byly ve druhé polovině 60. let minulého století studentské stávky v zemích západní Evropy, zvláště pak ve Francii. Tato situace souvisela se vzrůstající potřebou liberalizace a demokratizace školství i společnosti. Díky tomu se začaly více rozvíjet vzdělávací aktivity mimo rámec formálního vzdělávání a mnoho organizací do svých volnočasových aktivit přidávalo i prvky učení.

Za přelomový bod je považován rok 1970, vyhlášený Organizací spojených národů (OSN) Rokem výchovy a vzdělávání. UNESCO (Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu) tehdy zveřejnilo koncept celoživotního vzdělávání, který byl dále rozpracován Mezinárodní komisí pro rozvoj vzdělávání.

Neformální vzdělávání v něm tvoří stejně důležitý prostor pro učení jako formální vzdělávání nebo zaměstnání – i proto, že koncept celoživotního vzdělávání mění pohled na vzdělávání jako na přirozenou součást lidského života od narození až do smrti. Návštěva školních lavic v dětství a mladí už nestačí, je důležité mít různé možnosti, jak a kde se učit. Hlavním úhlem pohledu byla tradice humanismu, z níž vyvěral zájem o člověka, jeho celostní rozvoj, zvyšování vzdělanosti a dostupnost vzdělání pro všechny bez rozdílu. Tématu celoživotního vzdělávání se věnuje také OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj), která tuto oblast pojímá více ekonomicky se zaměřením na rozvoj takových dovedností, které člověku pomohou přizpůsobit se aktuální hospodářské situaci.

Tím počala diskuse o tom, že vzdělávání by mělo probíhat během celého lidského života, aby mohl člověk vhodně a rychle reagovat na neustálou změnu vnějších podmínek, ve kterých se pohybuje. Během procesu ustavování a uznávání neformálního vzdělávání dosud nedošlo ke konečné

shodě v detailním a konkrétním vymezení tohoto pojmu. Vyjasňování probíhá stále, neboť se i samo neformální vzdělávání stále vyvíjí. Přesto se postupně různí akteři shodli na některých prvcích, které by neformální vzdělávání mělo splňovat.

Situace se dále vyvíjela v 70. letech, kdy zvláště na poli mládeže začaly vznikat první iniciativy na podporu neformálního vzdělávání na evropské úrovni. V té době založila Rada Evropy první Evropské centrum mládeže – místo, kam mohou i dnes mladí lidé přijet a pořádat zde za podpory pracovníků Rady Evropy vzdělávací aktivity. Zároveň se posílil pohled na vzdělávání jako na proces, který není možné ukončit spolu s účastí ve formálním vzdělávání, např. vzhledem k hospodářskému vývoji, rozvoji globalizace, zvyšujícímu se pohybu pracovníků ve světě.

Od 90. let je neformální vzdělávání zmiňováno i ve strategických dokumentech různých evropských i mezinárodních institucí a od roku 2000 je součástí strategických dokumentů Evropské unie jako složka celoživotního učení.

Vývoj v kontextu Československa

I když dnes jsou Česká a Slovenská republika dvěma samostatnými státy, historii mají velmi podobnou a ve dvacátém století většinu i společnou. Podobnost začíná již v 19. století spolu s národnostně-osvětovými aktivitami, prvními vlašťovkami toho, čemu dnes říkáme sociální práce, i relativně silnou tendencí lidí vytvářet zájmové skupiny a sdružovat se. Vývoj specificky v období po druhé světové válce do rozdělení obou států byl částečně společný a částečně paralelní i přesto, že existují některé odchylky (například zážitková pedagogika se v té době mnohem více rozšířila v české části republiky stejně tak jako ekologicky zaměřené

iniciativy). Některá historická specifika proto zmiňujeme jenom v jedné z obou částí, abychom zbytečně neopakovali stejné věci dvakrát.

Český kontext

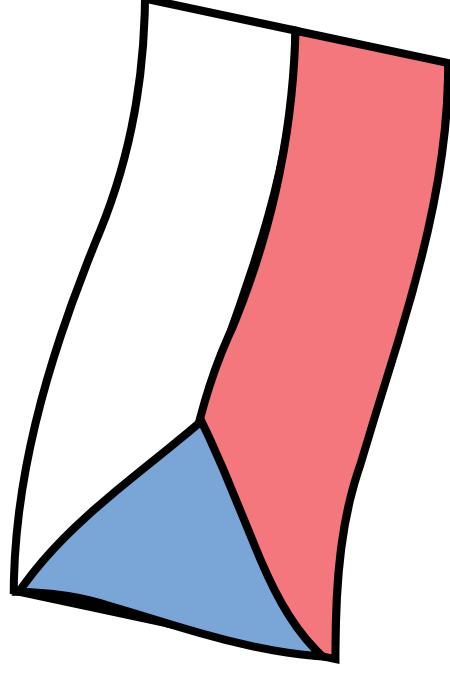
V Čechách existuje dlouhá historie organizování aktivit ve volném čase, která se datuje již do druhé poloviny 19. století. Spolková činnost se pak více rozšířila do různých oblastí v období první republiky.

Některé tzv. mimoškolní aktivity měly již v té době vzdělávací charakter – byly mimo jiné zaměřeny na osvětu, aktivní trávení volného času i podporu znevýhodněných lidí. Existovaly organizace, které se zabývaly rozvojem různých skupin na základě určitých pedagogických principů nebo principů sociální práce (Československý červený kříž, Sokol, Junák, YMCA a YWCA atd.).

Po druhé světové válce byla činnost těchto organizací postupně omezována. I přesto některé z nich dále fungovaly, obvykle pod oficiální hlavičkou státem vytvořených organizací (např. Pionýra). Nově začaly vznikat tzv. domy pionýrů a mládeže (jejichž

následníky, avšak již bez politické angažovanosti, jsou dnešní domy dětí a mládeže), mezi prvními DPM v pražském Karlíně, jenž vznikl v roce 1950. Další domy dětí a mládeže a centra (nebo střediska) volného času postupně vznikají dodnes. Nabízejí různé kroužky, letní tábory a další volnočasové aktivity. Pro tuto oblast se postupně vytvořil společný název „zájmové vzdělávání“, který je i zakotven v české legislativě. Zájmové

vzdělávání sdílí některé prvky s neformálním vzděláváním, nejedná se však o identické přístupy.

V 70. letech se nabídka volnočasových aktivit a témat, jimiž se zabývaly, stala různorodější, pod hlavičkou Socialistického svazu mládeže (SSM) nebo Pionýra začaly vznikat i organizace zabývající se životním prostředím (např.

Hnutí Brontosaurus, které vzniklo v roce 1974) nebo seberozvojem v rámci zážitkové pedagogiky (např. Prázdninová škola Lipnice založená v roce 1977), které propojovaly proces učení s aktivním trávením volného času.

Neformální vzdělávání jako nový přístup k rozvoji kompetencí se do české kotliny dostalo po změnách v roce 1989. Hlavními proponenty neformálního vzdělávání byly organizace, které se začaly zapojovat do mezinárodních platform, a díky tomu měly

možnost účastnit se vzdělávacích aktivit v zahraničí. Další rozvoj byl podpořen vznikem komunitárního programu EU Mládež pro Evropu, což byl evropský grantový program pro mladé lidi postavený na základech neformálního vzdělávání. V ČR začal fungovat v roce 1998 a jeho dnešním pokračovatelem je program Erasmus+ mládež. Chápání neformálního vzdělávání se postupem času vyvíjelo a upřesňovala se jeho definice i prvky, které by měly aktivity splňovat, aby je bylo možné nazývat neformálním vzděláváním. Do tohoto procesu se zapojila i Česká národní agentura Mládež, která od roku 2007 s příchodem programu Mládež v akci začala vytvářet konceptní přístup k neformálnímu vzdělávání tak, aby propojoval historický vývoj v ČR s pojetím neformálního vzdělávání v zahraničí. V prosazování neformálního vzdělávání v kontextu práce s mládeží je aktivních mnoho organizací, které v tomto směru spolupracují i s Odborem pro mládež MŠMT.

Přestože neformální vzdělávání stále není v České republice legislativně ukotveno, strategické dokumenty, zvláště v oblasti mládeže, s tímto pojmem často operují a staví jej jako systém doplňující formální vzdělávání a zároveň jako jednu ze součástí celoživotního učení.

Slovenský kontext

Všeobecně je možné říci, že historie neformálního vzdělávání, a především práce s mládeží na Slovensku má velmi podobné rysy jako v současné

České republice. Přesto existuje i pár zajímavých rozdílů, na které se můžeme zaměřit.

Před vznikem první Československé republiky v roce 1918 bylo Slovensko součástí maďarských zemí. Někteří autoři udávají jako období výraznějšího rozvoje práce s mládeží dobu kolem roku 1868, kdy vznikalo obrozenecké hnutí a probíhalo „sebeuvědomování si“ Slováků v časech maďarizace. To se odrazilo i v aktivitách literárních spolků, studentských setkáních charity a podobně (Brozmanová Gregorová et al. 2018). Největší studentskou organizací té doby byl „Slovenský mládežnický svaz“. Existovaly také sebevzdělávací spolky studentů vedené studentskými radami, i když vznikaly pod supervizí učitelů (Bernát 2008, Kominarec 2008).

Důležitou úlohu sehrála i tehdejší Matica slovenská, jejíž představitelé viděli potřebu propagace slovenské kultury a historie, a proto podporovali hlavně slovenské studenty.

Po vzniku Československa se aktivity mladých lidí rozvinuly do vícero oblastí. Asi nejznámější organizací byl Český sokol s pobočkami na Slovensku, ale i jiné sportovní svazy, které si konkurovaly a prosazovaly různé ideologické cíle, např. Československý orel, Sportovní unie pracujících, a samozřejmě skautské hnutí. První skautský oddíl na Slovensku byl založen v roce 1913 na základní škole v Komárně.

Na Slovensku vzniklo Ministerstvo školství a národní osvěty a je zajímavé, že mělo dva odbory, které souvisely s prací s mládeží – odbor národní osvěty (věda a umění, lidová výchova) a odbor pro legislativní záležitosti,

sociální péči a péči o studenty. Pořádaly pravidelná setkání studentů podle jejich zájmů, sportovní aktivity nebo tzv. „posezení u čaje“.

Zajímavým prvkem je rozvoj tramského hnutí, které se na Slovensku rozšířilo původně jen v oblasti Bratislavy po vzoru českých zemí ve 30. letech, kdy mladí lidé pracující v továrnách cítili potřebu bližšího kontaktu s přírodou. Veřejnost nejprve fenoménu „trampování“ nevěnovala pozornost, ale s jeho rostoucí popularitou začaly novinové články popisovat „volný životní styl“ trampů bez dohledu dospělých a jejich obscenní chování jako nevhodné. A tak bylo v roce 1931 zakázáno „společné kempování bez příslušného plaveckého oblečení“.

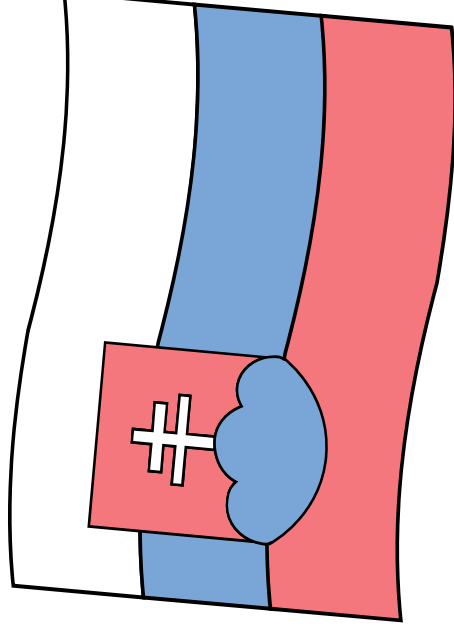
Potom přišlo období, které bylo podstatně odlišné od vývoje v českých zemích, a to období tzv. Slovenského státu. V této době byly demokratické asociace a spolky zrušeny a povoleny byly pouze schválené organizace. Židé a Češi nemohli být součástí spolkového života a byli vyloučeni.

Vznikla organizace, která měla největší vliv na mladou generaci tohoto období, a to Hlinkova mládež, která sdružovala mladé lidi ve věku 6 až 20 let, zvláště chlapce a zvláště děvčata. Jejím posláním bylo vychovávat patrioty státu a národa ve smyslu křesťanských principů. Její struktura a práce v podstatě kopírovaly působení Hitlerjugend v německé říši. V určitém období bylo členství mladých chlapců povinné.

Po válce začali komunističtí aktivisté se zakládáním prvních pionýrských skupin po vzoru sovětského Komsomolu. V roce 1949 vznikl Československý svaz mládeže, který spojil čtyři národnostní mládežnické svazy: český, slovenský, německý a polský.

Po částečném uvolnění kolem roku 1968, kdy vznikly další organizace, byly v čase normalizace všechny opět sjednoceny pod názvem Socialistický svaz mládeže (SSM). Samostatně působila jeho Pionýrská organizace. Někteří si možná stále pamatují předpokládaný postup jiskra – pionýr – svazák – (komunista). Zajímavostí je, že členství v Pionýru nebylo povinné, museli jste si ho zasloužit, proto vznikl například i název dům pionýrů a mládeže. Kdo se však pionýrem nestal, mohl očekávat pohrdavé postoje od svého okolí.

Pionýrské a svazácké skupiny začaly vznikat v továrnách, později i na úrovni obcí a školních tříd. Jejich cílem bylo vychovávat budoucí občany socialistického státu prostřednictvím mimoškolní činnosti. V roce 1957 vznikl na Slovensku Ústřední dům pionýrů a mládeže Klementa Gottwalda, obdoba Ústředního domu pionýrů a mládeže Julia Fučíka v České socialistické republice. Ten sídlil v dnešním prezidentském paláci. Institucionálním pokračovatelem je dnes IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže, samozřejmě ve smyslu práce s mládeží, ne ideologie. Tato instituce měla za úkol metodicky podporovat nižší složky v okresech a obcích, tedy domy pionýrů a mládeže, a pomáhat tak vychovávat vedoucí v jednotlivých tematických oblastech. Později se domy pionýrů a mládeže přetrafovaly do dnešních center volného času. V období socialismu byly práce s mládeží a zájmové vzdělávání velmi obdobné v obou částech Československa.

Změny nastaly po revoluci v roce 1989 a další po vzniku samostatné Slovenské republiky v roce 1993. Kompetence v oblasti mládeže zůstaly ministerstvu školství (s různými názvy mezi lety 1989–2018). Vznikla Rada mládeže Slovenska, která sdružuje organizace pracující s mládeží po celém Slovensku. První koncepce práce s mládeží vznikla pod názvem „Princíp štátnej politiky vo vzťahu k mládeži na Slovensku“ v roce 1992.

Pojmy jako neformální vzdělávání a neformální vzdělávání v práci s mládeží se podobně jako v ČR začaly pomalu dostávat do povědomí od roku 1998, a to hlavně díky komunitárnímu programu EU Mládež pro Evropu a jeho následovníkům. Prostřednictvím slovenské národní agentury tohoto programu, která dodnes sídlí v organizaci IUVENTA – Slovenský inštitút

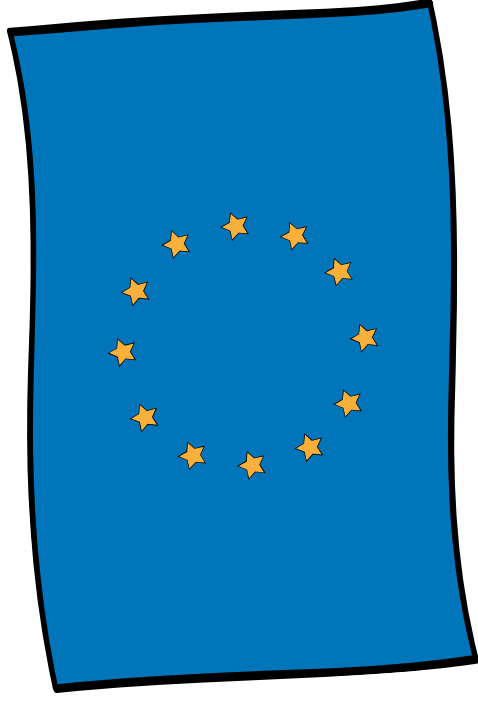
mládeže, tyto pojmy mezi pracovníky s mládeží postupně zdomácněly a dnes jsou všeobecně přijímány jako principy výchovy ve volném čase.

V současnosti se v oblasti neformálního vzdělávání hovoří hlavně o uznávání jeho přínosů při výchově mladého člověka a jeho přípravě na profesní a osobní život. Jedním z největších projektů v této oblasti byl projekt „KomPrax – kompetence pre prax“ financovaný ze strukturálních fondů EU. Jeho cílem bylo podchytil aktivní mladé lidi, rozvíjet jejich kompetence a vytvářet prostředí pro uznávání neformálního vzdělávání jako důležité součásti výchovy a vzdělávání, a to různými subjekty státní správy, formálního vzdělávání a z podnikatelského prostředí.

Evropský kontext a politika mládeže

Práce s mládeží a neformální vzdělávání v rámci Evropy, a jmenovitě v EU, nebyly vždy propojené, naopak byly závislé na koncepcích a historiích jednotlivých členských zemí. Nakonec i dnes jsou tyto oblasti výlučně v kompetenci členských států a na úrovni EU se vytvářejí jen společné rámce, trendy a doporučení. Až postupně se neformální vzdělávání dostalo do povědomí evropských politiků a stalo se součástí evropské agendy v oblasti mládeže. Před rokem 1985 bylo poměrně těžké si představit, že by se průměrný mladý Evropan běžně setkával s mladými lidmi z jiných členských zemí a vzájemně by se seznamovali a inspirovali. O něčem takovém, jako je dnes populární slovní spojení „evropské občanství“, se příliš nemluvalo. Přelomem se stala 80. léta, kdy v EU vznikl program Mládež pro Evropu a program Erasmus pro studenty. Od té doby, i přes kritiku těchto programů vzhledem k jejich pomalému zavádění, se práce s mládeží a neformální vzdělávání internacionalizují a pomáhají budovat v mladých lidech pocit „Evropanů“.

To, co nejen na evropské úrovni vytváří rámec pro práci s mládeží, je politika pro oblast mládeže. Ta je realizována na základě koncepčních dokumentů (nařízení, doporučení, strategií atp.), které obvykle definují, co práce s mládeží má být, jakou má plnit roli a jaké nástroje a formy podpory mladých lidí může využívat.

Současně s popularitou evropských programů pro mládež se začala vynořovat i potřeba společného směřování v oblasti politiky vůči mladé generaci. První pokus o formulování společné koncepce proběhl na konferenci ministrů odpovědných za mládež pořádané Radou Evropy v Bukurešti v roce 1996.

V roce 2001 bylo přelomovým bodem publikování tzv. Bílé knihy o mládeži, vydané Evropskou komisí. Ta se zabývala společnou podporou EU v oblastech, jakými jsou informace pro mládež, participace mládeže, dobrovolné aktivity mládeže a lepší porozumění mládeži.

V roce 2005 Evropská komise vydala Evropský pakt mládeže, který se zaměřoval hlavně na zaměstnanost, vzdělávání a rodinný život. Na práci s mládeží jsou postupně kladeny nové nároky, možná i díky tomu, že vzdělávání mladých lidí v prostředí mimo školu přináší dobré výsledky, pokud jde o zvyšování kompetencí, zvláště v oblasti hodnot a postojů. Mnohé evropské deklarace a doporučení očekávají, že právě práce s mládeží bude účinná ve snižování nezaměstnanosti, multikulturní výchově, v boji proti extremismu apod.

Evropská unie schvaluje strategický rámec pro politiku v oblasti mládeže, který definuje priority a procesy, jež tato politika řeší. V současné době (duben 2019) je platná Evropská strategie pro mládež 2019–2027. Na základě této strategie předkládají členské státy EU na společných setkáních různá prioritní témata, zvláště v obdobích, kdy předsedají Radě EU. Jako příklad můžeme uvést „Závěry Rady a zástupců vlád členských států zasedajících v Radě o podpoře nových přístupů v práci s mládeží zaměřených na identifikaci a rozvoj potenciálu mladých lidí“, které byly přijaty v rámci slovenského předsednictví v roce 2016.

V budoucnosti můžeme očekávat, že role EU na poli práce s mládeží bude posilovat. Škála potřebných znalostí, dovedností a postojů, které mladí lidé potřebují pro úspěšný život, se rozšiřuje. Právě práce s mládeží přináší mladým lidem kompetence, které může být obtížné získat v rámci formálního vzdělávání. Zároveň se práce s mládeží profesionalizuje a je stále více uznávána. Zjednodušeně je možné říci, že zatímco se formální vzdělávání stává více „neformálním“, neformální vzdělávání se více

„formalizuje“ – mladí lidé získávají certifikáty a osvědčení o tom, jaké kompetence si osvojili v procesu vzdělávání mimo školu, např. Youthpass.

Práce s mládeží a neformální vzdělávání flexibilně připravují mladé lidi na neustále se měnící svět. Zatímco formální vzdělávání připravuje lidi většinou na jednu životní trajektorii, jednu pracovní dráhu, v naší práci poskytujeme mladým lidem znalosti, dovednosti a postoje potřebné k tomu, aby se stali tím, co někteří nazývají „manažerem svého života“. Pomáháme aktivně formovat perspektivy mladých lidí prostřednictvím neustálé aktualizace dovedností a „hybridního know-how“. Abychom v naší práci neskouzli jen k poskytování zábavných aktivit a abychom věděli, jak mladé lidi v rámci práce s mládeží vzdělávat a vychovávat, potřebujeme systém, který nám pomůže takové vzdělávání efektivně připravit. A právě o tom je tato publikace.

ZDROJE

Historie neformálního vzdělávání ve světě:

- ROGERS, Alan. *Non-Formal Education: Flexible Schooling or Participatory Education?* Hong Kong: Comparative Education Research Centre, the University of Hong Kong, 2004. ISBN 962-8096-30-4.

- *The EU-CoE youth partnership* [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership>

Český kontext:

- ŠERÁK, Michal. *Zájemové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-736-7551-6.

- MATOUŠEK, Oldřich, et al. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.

- *Prázdninová škola Lipnice* [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <http://www.psl.cz/index.php?menu=1&submenu=2>

- *Dům dětí a mládeže hl.m. Prahy* [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: https://ddmprahac.cz/ddm/O_nas

Slovenský kontext:

- BERNÁT, Libor. Učitel'ský ústav v Kláštore pod Znievom – prostriedok maďarizácie. In: MICHALÍČKA, Vladimír (ed.). *Dejiny školstva na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia: K storočnici Apponyiho zákonov*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2008. ISBN 978-80-7098-464-2.

- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Alžbeta, LENČO, Peter a MIHÁLIKOVÁ, Jana. Youth work and social work in the Slovak Republic: connections and disconnections. In: WILLIAMSON Howard, BASARAB, Tanya a COUSSEÉ, Filip (eds.). *The history of youth work in Europe, volume 6*. Brusel: Council of Europe and European Commission, 2018. ISBN 978-92-871-8513-6.

KOMINAREC, Igor. Rímsko-katolícke učiteľské ústavy v Košiciach. In: MICHALIČKA, Vladimír (ed.). *Dejiny školstva na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia: K storočníci Apponyiho zákonov*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2008. ISBN 978-80-7098-464-2.

Evropský kontext:

European Commission white paper - A new impetus for European youth /* COM/2001/0681 final */ [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52001DC0681>

Communication from the Commission to the Council on European policies concerning youth: Addressing the concerns of young people in Europe – implementing the European Youth Pact and promoting active citizenship [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52005DC0206>

Závěry Rady a zástupců vlád členských států zasedajících v Radě o podpoře nových přístupů v práci s mládeží zaměřených na identifikaci a rozvoj potenciálu mladých lidí (2016/C 467/03) [online]. [cit. 2019-3-5]. Dostupné z [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XG1215\(02\)&qid=1559685141993&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XG1215(02)&qid=1559685141993&from=EN)

JAK SE UČÍME

Jediný, kdo je vzdělaný, je ten, kdo se naučil učit a měnit.

Carl Rogers

VŠEOBECNÉ INFORMACE – ÚVOD DO TÉMATU

Podstatou neformálního vzdělávání jsou procesy učení. A určité se mezi vámi najdou i tací, kteří se chtějí seznámit s širším teoretickým základem, než se dostanou k praktičtějším kapitolám našeho Slabikáře. Právě pro ty jsme vybrali několik zajímavých témat, která se týkají učení. Od toho, jak se učíme, přes naši motivaci k učení a učení v různých věkových obdobích až po to, jak funguje lidský mozek a proč propojovat levou a pravou hemisféru. Pro porozumění dalšímu částem Slabikáře není tato kapitola klíčová, jejím přečtením si však můžete zabezpečit přežití některých neuronů ve vašem mozku. Ale o tom níže.

Co je učení?

V obecném pojetí je schopnost učení vrozená nejen člověku, ale v určité formě vlastně všem živým organismům. V psychologii je učení v širším

smyslu vnímáno jako každodenní činnost člověka, která ho rozvíjí již od dětství a je jakousi stále se vyvíjející nadstavbou biologického základu. V užším vymezení, které se vztahuje pouze na člověka, znamená učení záměrné a systematické osvojování si vědomostí, dovedností, postojů a návyků. Jde ruku v ruce s celoživotním získáváním zkušeností a velmi úzce souvisí s pamětí a řečí. Z evolučního hlediska byl pro učení velkým průlomem vývoj řeči, konkrétně v období asi před 50 000 lety, kdy spolu lidé začali plynule komunikovat slovy. Je všeobecně známo, že i zvířata mezi sebou komunikují, ale jen lidský druh využívá řeč. Díky ní jsou procesy učení u člověka mnohem efektivnější než u jiných živočichů, protože slovy dokážeme nejen předávat zkušenosti a vědní dávných předků, ale i sdílet nové nápady a diskutovat o nich. Díky řeči dokážeme také druhým vysvětlit složité abstraktní myšlenky, třeba teorii relativity.

